

УДК 341.3 (341.6)

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2025-1.27>**Півненко Л. В.,**

старший викладач кафедри права та європейської інтеграції

Державного біотехнологічного університету

ORCID: 0000-0001-5564-0273

РОЛЬ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА У ЗАХИСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

THE ROLE OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW IN THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS DURING THE WAR IN UKRAINE

Стаття присвячена дослідженню ролі міжнародного гуманітарного права у захисті прав людини під час війни в Україні. У ході дослідження проводиться комплексний теоретико-правовий аналіз правової природи міжнародного гуманітарного права та аналізуються проблеми його реалізації в умовах сучасної війни. Наголошується, що міжнародне гуманітарне право є ключовим інструментом для забезпечення прав людини в умовах збройних конфліктів. Воно визначає основні принципи та правила, що повинні регулювати поведінку держав та інших учасників війни, аби мінімізувати гуманітарні втрати і забезпечити захист фундаментальних прав людини.

У статті аналізуються проблемні аспекти діяльності міжнародних інституцій, ключовим завданням яких є захист основних прав людини, а саме життя, здоров'я, людської гідності громадян, що постраждали від збройної агресії та насилля. Зазначається, що існуючі механізми в умовах війни в Україні не здатні швидко і ефективно реагувати на порушення норм міжнародного гуманітарного права та забезпечити реальний захист прав людини, що у свою чергу доводить необхідність подальшого вдосконалення міжнародних механізмів захисту прав людини, які повинні бути більш адаптованими до реалій сучасної війни.

Висловлюється думка, що міжнародні організації, та міжнародні правозахисні інституції, повинні відігравати критичну роль у забезпеченні контролю за виконанням міжнародного гуманітарного права, захисті прав людини та наданні допомоги постраждалим від війни. З метою підвищення ефективності міжнародно-правових механізмів захисту прав людини необхідно посилити координацію між державами, міжнародними організаціями та неурядовими інститутами, а також розробити нові стратегії для забезпечення справедливості та невідворотності покарання за порушення норм міжнародного права в умовах збройних конфліктів. Забезпечення належної реалізації норм міжнародного гуманітарного права в умовах війни в Україні вимагає комплексного підходу, що включає інституційні, правові, та міжнародно-координаційні механізми, орієнтовані на ефективний захист прав людини навіть у найекстремальніших умовах війни.

Ключові слова: збройний конфлікт, війна, права людини, міжнародне гуманітарне право, норми міжнародного гуманітарного права, Женевські конвенції.

The article is devoted to the study of the role of international humanitarian law in the protection of human rights during the war in Ukraine. The study provides a comprehensive theoretical and legal analysis of the legal nature of international humanitarian law and analyses the problems of its implementation in the context of modern warfare. It is emphasized that international humanitarian law is a key instrument for ensuring human rights in armed conflicts. It defines the basic principles and rules that should regulate the behaviour of states and other parties to war in order to minimize humanitarian losses and ensure the protection of fundamental human rights.

The article analyses the problematic aspects of the activities of international institutions whose main task is to protect fundamental human rights, namely, life, health, and human dignity of citizens affected by armed aggression and violence. It is noted that the existing mechanisms in the context of the war in Ukraine are not able to respond quickly and effectively to violations of international law and ensure real protection of human rights, which in turn proves the need to further improve international human rights mechanisms, which should be more adapted to the realities of modern warfare.

It is suggested that international organizations and international human rights institutions should play a critical role in monitoring the implementation of international humanitarian law, protecting human rights and providing assistance to war victims. In order to increase the effectiveness of international legal mechanisms for the protection of human rights, it is necessary to strengthen coordination between states, international organizations and non-governmental institutions, as well as to develop new strategies to ensure fairness and inevitability of punishment for violations of international law in armed conflicts. Ensuring the proper implementation of international humanitarian law in the context of the war in Ukraine requires a comprehensive approach that includes institutional, legal, and international

coordination mechanisms aimed at effective protection of human rights even in the most extreme conditions of war.

Key words: *armed conflict, war, human rights, international humanitarian law, norms of international humanitarian law, the Geneva Conventions.*

Постановка проблеми. Із початком повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України питання забезпечення, дотримання та захисту прав людини набуло особливої важливості й гостроти. Воєнні дії супроводжуються системними й масовими порушеннями фундаментальних прав і свобод людини, зокрема таких як: право на життя, здоров'я, гідність, свободу та особисту недоторканість, право на власність, тощо. Такі обставини створюють потребу у формуванні й реалізації ефективних правових механізмів як на національному, так і на міжнародному рівнях, спрямованих на захист прав людини.

Одним із провідних інструментів у сфері захисту прав людини в умовах збройного конфлікту є міжнародне гуманітарне право, яке встановлює обов'язкові правила ведення бойових дій, визначає права і гарантії захисту для цивільного населення та інших осіб, що не беруть участі у воєнних діях, а також накладає обмеження на засоби і методи ведення війни. Його норми є основою правового регулювання поведінки сторін у збройному конфлікті та створюють реальні механізми захисту фундаментальних прав людини, забезпечуючи не лише гуманізацію збройних конфліктів, а й юридичну відповідальність за їх порушення.

Водночас війна в Україні суттєво вплинула на функціонування існуючих міжнародно-правових механізмів, внісши істотні корективи у процес їх реалізації. Вона поставила під сумнів не лише ефективність практичного застосування норм міжнародного гуманітарного права в умовах війни, але й здатність міжнародних інституцій оперативно й результативно реагувати на численні та грубі порушення прав людини. У зв'язку з цим постає необхідність глибокого дослідження, яким чином міжнародне гуманітарне право функціонує в умовах сучасної війни, які виклики стоять перед реалізацією його норм, та які перспективи посилення захисту прав людини існують у сучасній правовій системі. Наукове осмислення ролі міжнародного гуманітарного права в захисті прав людини в умовах сучасного збройного конфлікту є необхідним для вдосконалення як міжнародно-правових механізмів реагування, так і внутрішньодержавної правової політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика захисту прав людини в умовах збройних конфліктів, ефективності міжнародних механізмів їх забезпечення, а також практичної реалізації норм міжнародного гуманітарного права вже тривалий час залишається об'єктом пильної уваги правничої науки. Зокрема,

вказаній тематиці присвятили свої роботи: Мельцер Н., [3]; Замрига А. В., досліджував проблематику застосування міжнародного гуманітарного права в умовах збройної агресії російської федерації проти України [4]; Васильєв О. С., розглядав питання адаптації міжнародного гуманітарного права до викликів гібридної війни в умовах воєнного стану на прикладі російсько-української війни [9]; Громовенко К.В., характеризував особливості захисту прав людини в умовах збройних конфліктів [11]; Мельничук С. М., досліджував механізм захисту прав людини і громадянина та проблеми їх функціонування [12]; Алямкін Р.В., розкривав особливості міжнародно-правового режиму захисту прав людини під час внутрішніх збройних конфліктів [13]; Курилюк Ю. Б., Нікіфоренко В. С., свою працю присвятили міжнародному гуманітарному праву у контексті захисту прав військовополонених. [14]

Безсумнівно, зазначені дослідження мають важливе як теоретичне, так і суттєве практичне значення, адже вони сприяють поглибленню розуміння складної природи міжнародного гуманітарного права, його принципів та механізмів, а також висвітлюють його вирішальну роль у захисті прав людини під час збройних конфліктів. Водночас, сучасні події в Україні, яскраво засвідчують існуючі проблеми та обмеження у практичній реалізації норм міжнародного гуманітарного права щодо забезпечення захисту прав людини. Це, у свою чергу, обумовлює необхідність подальшого теоретичного аналізу змісту даного правового інституту та осмислення його ролі й ефективності у забезпеченні прав людини в контексті сучасної агресивної війни проти України.

Метою наукової публікації є комплексний теоретико-правовий аналіз міжнародного гуманітарного права як інструменту захисту прав людини в умовах збройних конфліктів, виявлення актуальних проблем його реалізації на сучасному етапі, зокрема у контексті агресії російської федерації проти України, а також обґрунтування необхідності вдосконалення існуючих міжнародно-правових механізмів для ефективнішого забезпечення прав людини під час війни.

Виклад основного матеріалу. Війни супроводжували людство протягом усієї його історії, залишаючись постійним елементом суспільного розвитку. Зважаючи на їхній руйнівний характер, ще з давніх давен у суспільстві почало формуватися усвідомлення того, що навіть у межах збройного конфлікту повинні існувати певні моральні та правові обмеження. Задля зменшення масш-

табів насильства та захисту найбільш уразливих категорій осіб – зокрема поранених, полонених та мирного населення – виникали перші спроби регулювання ведення воєнних дій. У різних культурах і цивілізаціях почали з'являтися так звані «кодекси честі» чи правила ведення війни, які визначали допустимі межі насильства. Вони, однак, носили переважно звичаєвий, нерідко фрагментарний характер, не мали уніфікованої форми та не були закріплені на рівні загально-визнаних правових норм. Однак, з розвитком цивілізації, зростанням масштабів збройних конфліктів та появою більш складних міждержавних відносин, виникла нагальна потреба у створенні єдиної системи правових норм, здатних регулювати поведінку сторін під час війни – тобто міжнародного гуманітарного права.

Еволюція міжнародного гуманітарного права стала проявом прагнення людства цивілізувати навіть таке деструктивне явище, як війна. Концепція «війни за правилами» стала відображенням ідеї про необхідність впровадження правових норм у сферу, де зазвичай панує насильство і безкарність. Саме це заклало підґрунтя для виникнення сучасного міжнародного гуманітарного права як важливого інструмента гуманізації збройних конфліктів, та надійного механізму захисту прав людини в умовах війни.

Сам термін «міжнародне гуманітарне право» з'явився порівняно недавно, у другій половині XX століття. У різних джерелах ця галузь міжнародного права називалась по-різному: право, яке використовується під час збройних конфліктів; право війни; право збройних конфліктів; закони і звичаї війни. Термін «міжнародне гуманітарне право» виник у Міжнародному русі Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, а безпосереднє авторство приписують провідному його діячу Жану Пікте (Jean Pictet). Термін «міжнародне гуманітарне право» підкреслює основний зміст сучасного права збройних конфліктів, відображений у Женевських конвенціях від 12 серпня 1949 року – захист жертв війни, зокрема поранених та хворих військовослужбовців, військовополонених та цивільних осіб. У сучасній літературі для позначення галузі, норми та принципи якої регулюють поведінку сторін збройних конфліктів, найчастіше використовується саме термін «міжнародне гуманітарне право» [1, с. 25].

У науковій доктрині міжнародне гуманітарне право визначається як: «система міжнародно визнаних правових норм і принципів, які застосовуються під час збройних конфліктів, встановлюючи права і обов'язки суб'єктів міжнародного права щодо заборони чи обмеження використання певних засобів і методів ведення збройної боротьби, забезпечуючи захист жертв конфлікту та визначаючи відповідальність за порушення цих норм» [2, с. 43].

Як справедливо зазначає Мельцер Н.: «основна мета міжнародного гуманітарного

права полягає в обмеженні засобів і методів ведення війни, що можуть застосовувати сторони конфлікту, а також у забезпеченні захисту та гуманного поводження з особами, які не беруть або припинили брати безпосередню участь у бойових діях. Загалом, міжнародне гуманітарне право охоплює ті норми міжнародного права, що встановлюють мінімальні стандарти гуманності, яких необхідно дотримуватися у будь-якій ситуації збройних конфліктів» [3, с. 19].

Аналізуючи вище викладене можна констатувати, що міжнародне гуманітарне право – це галузь міжнародного права, яка складається з норм і принципів, що регулюють поведінку держав та інших учасників збройних конфліктів з метою обмеження наслідків війни для осіб, що не беруть, або перестали брати участь у бойових діях і забезпечення гуманітарних умов для всіх, хто постраждав від конфлікту. Міжнародне гуманітарне право охоплює три основні аспекти: по-перше, гарантування прав та захисту для осіб, що не беруть участі у конфлікті, включаючи жінок, дітей, поранених та осіб, що потрапили в полон; по-друге, заборону застосування таких засобів і методів війни, які наносять надмірні страждання або мають непотрібно руйнівний характер; і по-третє, встановлення юридичних механізмів для притягнення до відповідальності за порушення цих норм.

Міжнародне гуманітарне право, що виникло в результаті прагнення міжнародного співтовариства обмежити жорстокість збройних конфліктів і зберегти гуманність навіть у найекстремальніших умовах війни, є важливим інструментом у захисті прав людини. Досліджуючи застосування міжнародного гуманітарного права в умовах збройної агресії російської федерації проти України Замрига А. В., наголошує, що: «міжнародне гуманітарне право, це один із найефективніших інструментів, які міжнародна спільнота має у своєму арсеналі для забезпечення безпеки людей та дотримання їх поваги і гідності під час війни. Керуючись принципом, що навіть війна має свої обмеження, міжнародне гуманітарне право прагне, щоб і під час збройних конфліктів зберігалася гуманність» [4].

Правову основу сучасного міжнародного гуманітарного права становлять чотири міжнародні конвенції об'єднані назвою «Женевські конвенції про захист жертв війни» і Додаткові протоколам до них 1977 року. Женевські конвенції були прийняті після закінчення Другої світової війни, 12 серпня 1949 року під час Дипломатичної конференції, яка була скликана з ініціативи Міжнародного комітету Червоного Хреста і включають в себе: «Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях» (Перша Женевська конвенція), [5] «Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на

морі» (Друга Женевська конвенція), [6] «Конвенція про поводження з військовополоненими» (Третя Женевська конвенція) [7] та «Конвенція про захист цивільного населення під час війни» (Четверта Женевська конвенція) [8].

Женевські конвенції про захист жертв війни є міжнародними багатосторонніми угодами у сфері законів і звичаїв війни. Норми Женевських конвенцій є обов'язковими для всіх без винятку держав, а відмова від них вважається виходом держави із цивілізованого світу. Україна ратифікувала вказані міжнародно-правові акти що, відповідно до положень статті 9 Конституції України, зумовлює їх включення до національної правової системи як складової частини законодавства. У зв'язку з цим, положення Женевських конвенцій 1949 року та їх Додаткових протоколів набувають для України обов'язкової юридичної сили та підлягають безпосередньому застосуванню, зокрема в умовах збройної агресії та воєнного стану.

Варто зазначити, у вказаних міжнародних конвенціях, детально закріплено перелік заборонених дій щодо цивільних осіб. Ці документи визначають неприпустимість нападів на мирне населення, акти насильства, залякування, взяття заручників та інші форми порушення основних прав людини в умовах збройного конфлікту.

Окрім гарантування захисту цивільного населення, норми міжнародного гуманітарного права також встановлюють чіткі обмеження стосовно поведінки військовослужбовців під час війни. Зокрема, категорично забороняється жорстоке, нелюдське або принижуюче гідність поводження з військовополоненими. Психологічне чи фізичне катування, будь-які форми знущання або поганого поводження з особами, які втратили здатність брати участь у бойових діях, суворо заборонені.

Окрему увагу в міжнародному гуманітарному праві приділено забороні використання певних видів озброєння. Забороняються види зброї, які через свою невибіркову дію можуть завдати шкоди не лише комбатантам, а й мирному населенню, а також ті, що спричиняють надмірні страждання. Зокрема, заборонено використання хімічної, біологічної зброї, певних видів мін і касетних боєприпасів.

Міжнародне гуманітарне право, окрім того, що охоплює норми і принципи, які регулюють поведінку сторін у збройних конфліктах вимагає, щоб держави-учасниці виконували свої зобов'язання. У контексті сучасної воєнної реальності можна впевнено зазначити, що, на відміну від України, яка, попри всі складнощі, намагається дотримуватись норм міжнародного гуманітарного права, російська федерація в ході повномасштабної агресії послідовно і грубо порушує основоположні норми Женевських конвенцій 1949 року та їх Додаткових протоколів. Збройні

сили росії активно використовують як традиційні, так і новітні методи ведення війни, що супроводжуються фактами особливо жорстоких і цинічних злочинів, зафіксованих на всій території України. Йдеться, зокрема, про масовані ракетні удари по мирних містах, умисні вбивства цивільного населення, сексуальне насильство щодо жінок і дітей.

Особливої уваги заслуговує питання щодо порушення прав військовополонених, які є однією із найбільш вразливих категорій осіб в умовах збройного конфлікту. За даними численних правозахисних організацій та міжнародних спостерігачів, було зафіксовано чисельні випадки катувань, нелюдського поводження, страти українських військовополонених та застосування інших форм насильства, що є грубим порушенням норм Женевських конвенцій.

На превеликий жаль, збройна агресія росії проти України чітко продемонструвала вразливість та крихкість сучасної системи міжнародного гуманітарного права. З цього приводу Васильєв О.С., зазначає, що: «досвід війни в Україні продемонстрував критичну слабкість чинної системи міжнародного гуманітарного права, яка виявилася неефективною у протидії сучасним викликам гібридних конфліктів [9, с. 838].

Женевські конвенції, які повинні регулювати поведінку держав у конфліктах, залишаються без ефективного механізму контролю за їх дотриманням, що значно послаблює їх здатність забезпечувати захист прав людини та мінімізацію насильства під час війни. Як заявив уповноважений Верховної Ради з прав людини Дмитро Лубінець: «ми можемо просто взяти Женевські конвенції, читати кожну норму, а я на прикладах можу показати, що російська федерація порушила їх всі. На даний час не існує жодної норми Женевської конвенції, яку б не порушила російська федерація» [10].

За таких умов очевидно, що захист прав людини під час війни є надзвичайно складним і багатограним завданням, що потребує узгоджених зусиль як на національному, так і на міжнародному рівнях. Для ефективного виконання зобов'язань згідно з міжнародним гуманітарним правом щодо забезпечення захисту прав людини та досягнення невідворотності покарання за скоєні злочини важлива тісна співпраця між державами та міжнародними інституціями.

Вагому роль у захисті прав людини в умовах збройних конфліктів і подоланні їхніх гуманітарних наслідків відповідно до міжнародного гуманітарного права повинні відігравати міжнародні організації. Саме на Женевських конвенціях базується діяльність чисельних міжнародних організацій, що покликані сприяти дотриманню даних конвенцій та протоколів до них, зокрема, Міжнародного Комітету Червоного Хреста та Червоного Півмісяця, ключовими завданнями яких є захист життя та людської гідності грома-

дян, що постраждали в наслідок військових конфліктів та насилля, спричиненого даними конфліктами [11, с. 102].

В сьогоднішніх умовах ситуація з Міжнародним комітетом Червоного Хреста – єдиною гуманітарною організацією, яка прямо згадується в положеннях Женевських конвенцій як суб'єкт, уповноважений здійснювати моніторинг та фіксацію порушень прав військовополонених заслуговує окремої уваги. Комітет фактично не виконує свій мандат у частині забезпечення належного контролю за умовами утримання українських військовополонених. Організація займає вкрай пасивну позицію, яка часто нагадує «політику страуса» – вони лише констатують факт відмови російської федерації допустити їх до місць утримання полонених, проте не вживають належних заходів для їх захисту. Така бездіяльність викликає справедливе обурення та критику з боку української громадськості й офіційних структур.

Питання щодо ефективності виконання своїх функцій постають і щодо інших міжнародних інституцій. Зокрема, Організація Об'єднаних Націй, яка створена у 1945 році після Другої світової війни з метою підтримання міжнародного миру та безпеки, розвитку дружніх відносин між державами і сприяння розв'язанню міжнародних проблем, виявилася неспроможною належним чином реагувати на виклики, пов'язані з війною в Україні. Її офіційні заяви, що обмежуються висловленням «глибокої стурбованості» та «рішучого засудження» дій агресора, дедалі частіше стають об'єктом іронії та сарказму, що підкреслює їхню відірваність від реальності.

ООН та Міжнародний комітет Червоного Хреста далеко не єдині міжнародні організації, від яких українське суспільство очікує не лише декларативних заяв, але й реальних дій щодо захисту прав людини та впливу на державу-агресора. На жаль, в умовах триваючої війни, на сьогоднішній день ключові міжнародні інституції, які за своїм мандатом повинні контролювати дотримання норм міжнародного гуманітарного права, фактично не виконують своїх обов'язків, що створює серйозні виклики для ефективного захисту прав людини. З цього приводу, Мельничук С. М., зазначає, що: «недієвість міжнародних механізмів захисту прав людини і громадянина була продемонстрована, коли стало очевидним, що майже всі міжнародні організації та установи, що мусили попередити, запобігти чи зупинити військову агресію однієї країни проти іншої, на це не здатні» [12, с. 30].

На нашу думку, в умовах сучасних глобальних викликів і складних обставин, ефективний захист прав людини є можливим лише за умови узгодженої діяльності міжнародних інституцій та комплексної розробки нових, більш дієвих стратегій, що повинні бути спрямовані на забезпечення не лише справедливості, а й невідво-

ротності покарання за порушення норм міжнародного гуманітарного права.

За загальним правилом, суб'єктом, відповідальним за не виконання зобов'язань за міжнародним гуманітарним правом, є держава – суб'єкт міжнародного права [13, с. 48]. З цього приводу варто зазначити, що у 2019 році росія вийшла з I Протоколу до Женевських конвенцій, який стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів. [14, с. 35]. Цей крок росії став безпрецедентним викликом для міжнародного правопорядку, адже він фактично сигналізує про наміри уникати зобов'язань, передбачених міжнародним гуманітарним правом, та про відмову дотримуватися встановлених правил ведення війни. Однак, такий односторонній вихід зі складу учасників Протоколу не означає, що держава автоматично звільняється від відповідальності за порушення норм міжнародного гуманітарного права. Міжнародне гуманітарне право має імперативний характер, а його основні принципи – зокрема, принципи захисту мирного населення та заборони воєнних злочинів – є нормами *jus cogens*, обов'язковими для всіх держав без винятку. Тому, попри денонсацію Протоколу, росія не може уникнути відповідальності за вчинення воєнних злочинів та інших грубих порушень міжнародного гуманітарного права під час війни проти України. Дії російської федерації щодо виходу з міжнародних договорів не нівелюють обов'язок дотримуватися базових стандартів гуманітарного права та не створюють для неї правового «імунітету» від покарання за скоєні злочини. Невідворотність відповідальності за порушення норм міжнародного гуманітарного права є важливим сигналом для світової спільноти про неприйнятність порушення фундаментальних правових норм і виступає ключовою передумовою для відновлення довіри до міжнародних механізмів захисту прав людини.

Висновки. Аналізуючи вище викладене, можна констатувати, що міжнародне гуманітарне право є ключовим інструментом для забезпечення прав людини під час збройних конфліктів. В умовах війни в Україні, де порушення прав людини набуло масового характеру, норми міжнародного гуманітарного права набули особливого значення, однак їх реалізація виявляється надзвичайно складним завданням. Сучасна агресивна війна актуалізувала проблемні аспекти в роботі міжнародних організацій, які не завжди здатні забезпечити належну реакцію на порушення норм міжнародного гуманітарного права та гарантувати дієвий захист прав людини.

Це підкреслює необхідність подальшого вдосконалення міжнародних механізмів захисту прав людини, які повинні бути більш адаптованими до реалій сучасної війни. Одним із основних елементів ефективного функціонування системи міжнародного гуманітар-

ного права в контексті захисту прав людини є гарантування невідворотності відповідальності за його порушення. Така невідворотність має розглядатися як фундаментальний принцип, що не лише гарантує притягнення винних осіб до відповідальності, а і виступає чітким сигналом щодо недопустимості безкарності за вчинення воєнних злочинів, злочинів проти людяності та інших грубих порушень норм міжнародного гуманітарного права та прав людини.

Для підвищення ефективності міжнародно-правових механізмів захисту прав людини

необхідно посилити координацію між державами, міжнародними організаціями та неурядовими інститутами, а також розробити нові стратегії для забезпечення справедливості та невідворотності покарання за порушення норм міжнародного права в умовах збройних конфліктів. Забезпечення належної реалізації норм міжнародного гуманітарного права в умовах війни в Україні вимагає комплексного підходу, що включає інституційні, правові, та міжнародно-координаційні механізми, орієнтовані на ефективний захист прав людини навіть у найекстремальніших умовах війни.

Список використаних джерел:

1. Міжнародне гуманітарне право. Посібник для юриста / [М.М. Гнатівський, Т.Р. Короткий, А.О. Кориневич, В.М. Лисик, О.Р. Поєдинок, Н.В. Хендель]; за ред. Т.Р. Короткого. Київ-Одеса : Українська гельсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2016. 2017. 145 с.
2. Міжнародне гуманітарне право. / Укл.: Алієв Р.В., Ануфрієв М.І., Бортняк В.А., Грицай Т.Г., Дрозд О.Ю., Дубенко О.І., Журавльов Д.В., Копотун І.М., Коротатнік І.М., Кривенко О.В., Курилюк Ю.Б., Петков С.В., Сивка В.В. Київ. ВД «Професіонал», 2023. 598 с.
3. Мельцер Н. Міжнародне гуманітарне право: загальний курс. Київ: МКЧХ, 2020. 396 с.
4. Замрига А. В., Застосування міжнародного гуманітарного права в умовах збройної агресії російської федерації проти України// Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування. № 6. 2022. <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2022-6-01-04>
5. «Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях» 1949 року (Женевська конвенція I 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text
6. «Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, із складу збройних сил на морі» 1949 року (Женевська конвенція II 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text
7. «Конвенція про поводження з військовополоненими» 1949 року (Женевська конвенція III 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.
8. «Конвенція про захист цивільного населення під час війни» 1949 року (Женевська конвенція IV 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.
9. Васильєв О.С. Адаптація міжнародного гуманітарного права до викликів гібридної війни в умовах воєнного стану: на прикладі російсько-української війни// Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». Випуск № 1. 2025. С. 837 -842.
10. Дмитро Лубінець, Росія порушила усі норми Женевських конвенцій// <https://www.radiosvoboda.org/a/news-lubinets-polonenyu-strata-rosiya-viyna/32361853.html>
11. Громовенко К.В. Особливості захисту прав людини в умовах збройних конфліктів // Правові новели. Науковий юридичний журнал. № 17. 2022. С. 101-107.
12. Мельничук С. М. Механізм захисту прав людини і громадянина: проблеми функціонування // Вісник ЛННІ ім. Е.О. Дідоренка. 2023. Вип. 4(104). С. 24-34.
13. Алямкін Р.В. Міжнародно-правовий режим захисту прав людини під час внутрішніх збройних конфліктів. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2014. № 6. С. 47–51.
14. Міжнародне гуманітарне право на захисті військовополоненого : запитання побратимів – відповіді правників : навчальний посібник. Електр. навч. вид. / Ю. Б. Курилюк та ін.; за заг. ред. доктора юрид. наук, доцента, заслуженого юриста України В. С. Нікіфоренка. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2024. 86 с.